

ULOGA 2. KORPUSA U RAZVOJU NOB-a U DRUGOJ POLOVINI 1943.

Pobjedom Crvene armije na istočnom frontu i anglo-američkih trupa u Sredozemlju tokom ljeta 1943, opšti položaj Sila osovine je bitno oslabio, naročito južni bok njemačkih snaga u Grčkoj i na Jadranskom moru. Poslije kurske bitke i iskrcavanja saveznika na Siciliji javile su se nepremostive pukotine u njemačko-italijanskoj koaliciji, što je ubrzo dovelo do izbacivanja italijanske armije iz stroja.

Ispadanjem Italije iz osovinskog bloka nastali su za njemačko komandovanje veoma složeni problemi, prije svega u pogledu zamjene italijanskih jedinica u prostranim oblastima okupirane Grčke, Albanije i Jugoslavije. Stoga su Nijemci, očekujući iskrcavanje savezničkih trupa, još tokom avgusta 1943. godine, preduzeli potrebne mjere za dejstvo u datoj situaciji. Planom »Akse« — kojim je bio razrađen postupak u slučaju kapitulacije Italije — oni su nastojali da se osiguraju od neugodnih iznenađenja. Glavna smetnja u realizaciji njihovih zamisli bila im je NOVJ, protiv koje su u prvom polugodištu 1943. vodili ciklus zamašnih ofanzivnih operacija (tzv. četvrta i peta ofanziva). Upravo stoga težili su da osujete prelaz italijanskih jedinica na stranu NOVJ, kako bi preoteli italijansko naoružanje i opremu i time umanjili posledice po stabilnost sopstvenih trupa na Balkanu i po dalje vođenje rata u ovom dijelu »evropske tvrđave«.

Približavanjem saveznika rastao je značaj jugoslovenskog ratišta i uloga NOVJ koja je, naročito poslije kraha njemačko-italijanske operacije »Švarc« (bitka na Sutjesci), razvila svoja dejstva širom Jugoslavije na komunikacijama i protiv uporišta okupatora, naročito u Bosni i Hrvatskoj. Formiran je i veliki broj novih jedinica, tako da je do početka septembra 1943. NOVJ narasla na 18 proleterskih i udarnih divizija a imala je uz to i veći broj samostalnih četa, bataljona, odreda i brigada.

U takvim prilikama pristupilo se stvaranju 2. udarnog korpusa od jedinica 2. proleterske i 3. udarne divizije. Komandanti 2. i 3. divizije još 6. avgusta 1943. predložili su Vrhovnom štabu NOVJ da

sa svojim jedinicama izvrše prodor u Sandžak, Hercegovinu i Crnu Goru, radi:

a) prikupljanja 3. sandžačke proleterske brigade i mobilizacije u Sandžaku,

b) prikupljanja dijelova 5. crnogorske proleterske brigade i sprovođenja mobilizacije u Crnoj Gori,

c) povezivanja sa 10. hercegovačkom brigadom — i sve to s ciljem da se iskoristi očekivana kapitulacija Italije, tuku četnici na pomenutim teritorijama, kao i da se na toj operacijskoj prostoriji nađu odgovarajuće snage za eventualni prodor u Srbiju, odnosno za povezivanje sa NO pokretom u Metohiji, Makedoniji i Albaniji. Ujedno je predloženo da se formira korpus čija bi okosnica bila 2. proleterska divizija.

Vrhovni štab, koji se tada nalazio u centralnoj Bosni, budno je pratio razvoj događaja na savezničkim frontovima i na jugoslovenskom ratištu i preduzimao adekvatne korake za usmjeravanje daljih operacija NOVJ. U tom periodu izdao je nekoliko značajnih direktiva i uputstava nacionalnim rukovodstvima NO pokreta, sve to u želji da se postojeći događaji spremno dočekaju. Stoga je Vrhovni štab odlučio da izvrši dekoncentraciju jedinica NOVJ i prenese težište operativnih dejstava na najvažnije pravce i nova područja, kako bi se što efikasnije paralisali planovi njemačkog komandovanja u odnosu na italijanske trupe i zaposjedanje važnih objekata u primorskom pojasu i na saobraćajnim arterijama koje su se nalazile pod kontrolom italijanskih okupacionih snaga. Ukratko, Vrhovni štab je nastojao da se maksimalno iskoristi kapitulacija italijanske vojske — prvenstveno njeno naoružanje i tehnika i ujedno privole Italijani na prevođenje u NOVJ. Zbog toga su raspoređene hrvatske i slovenačke snage u zaleđe sjevernog Jadrana i Istre, u oblasti Like, Gorskog kotara i Ljubljane, dio jedinica Operativne grupe Vrhovnog štaba upućen je u Dalmaciju, a prema Crnoj Gori, Sandžaku i Hercegovini — tek formirani 2. udarni korpus.

Prema prikupljenim podacima situacija u Crnoj Gori bila je slijedeća: pored kvislinških formacija tamo su se nalazile i četiri italijanske divizije, dok se u Hercegovini nalazila jedna italijanska divizija. Zapaženo je da su u te oblasti pristizale njemačke jedinice: 118. divizija iz doline Lima, preko Durmitora, ka Nikšiću i dolini Zete; dijelovi 7. SS divizije su se već nalazili u Hercegovini, a u Metohiji se koncentrisala 297. divizija. Postojale su indikacije da Nijemci iz pozadine privlače i druge jedinice. Bilo je očigledno da je sve to bilo sračunato na brzu intervenciju u trenutku kapitulacije Italije, radi razoružavanja italijanskih trupa i okupacije oblasti koje su one kon-

trolisale, a naročito radi posjedanja Crnogorskog primorja i Boke Kotorske, gdje su bile stacionirane brojne italijanske snage, s ciljem da se spriječi eventualno iskrcavanje anglo-američkih snaga.

Četnici su se počeli prikupljati, vršiti mobilizaciju i formirati svoje jedinice i komande. Oni su se spremali da dočekaju iskrcavanje »saveznika«, kako im je obećavala emigrantska jugoslovenska vlada koja je bila u stalnom kontaktu s Dražom preko engleskih predstavnika što su se nalazili u njihovom štabu. Četnici komandanti u Crnoj Gori i Hercegovini već su ispoljavali aktivnost u tom pravcu, želeći ujedno da iskoriste okupatora za svoje planove. Stoga su vršili uticaj na italijanske komande, kako bi se domogli njihovog naružanja, obećavajući im zauzvrat prihvrat od saveznika u slučaju potrebe. U tom smislu su se naročito aktivirali u danima kapitulacije Italije. Poziv četnika na mobilizaciju, međutim, nailazio je na sve slabiji odziv naroda. Četnici su uspjeli da mjestimično zadrže za sebe manji ili veći dio svojih pristalica i to putem prijetnji i zastrašivanja. Tako su oni u ovim danima zadržali uporišta u Vasojevićima, Bjelopavlićima, Crmnicima, Grahovu, Boki Kotorskoj i dijelu Crnogorskog primorja. Ispoljavali su aktivnost i u Sandžaku i Hercegovini, a naročito u trebinjskom, nevesinjskom, gatačkom i bilećkom srezu. U dolini Neretve i Trebišnjice, kao i duž željezničke pruge Mostar — Popovo polje — Trebinje bile su stacionirane uglavnom ustaško-domobranske jedinice i ustanove.

Krilaške formacije Krsta Popovića u Crnoj Gori nalazile su se u procesu demoralizacije i rasula, jer se njihovo rukovodstvo u predstojećim događajima orijentisalo prema novom okupatoru, a narod prema NOP-u. Uskoro, pokazalo se da su se rukovodstva četnika i krilaša prilagodila novostvorenoj situaciji tako što su se stavila pod okrilje Nijemaca i sve do kraja rata sa okupatorom vodila borbu protiv NOVJ.

Snage NOV u ovim oblastima — do 1500 boraca, prije dolaska jedinica 2. udarnog korpusa, uoči i za vrijeme kapitulacije Italije, kada su Nijemci prodirali u ove oblasti — bile su nedovoljne da bi odlučnije uticale na držanje italijanskih trupa ili na proces mobilizacije četnika, odnosno prodiranje njemačkih jedinica.

Najava dolaska snaga 2. korpusa, iako je brojno stanje korpusa iznosilo oko 2.500 boraca, imala je veliki značaj na mobilizaciju novih boraca i aktiviranje postojećih partizanskih snaga, jer se radilo o jedinicama čije je iskustvo, organizacija i moralno-političko stanje bilo na visokom nivou.

Partijsko-politička rukovodstva u Crnoj Gori, Sandžaku i Hercegovini odigrala su značajnu ulogu u sređivanju stanja u partijskoj

organizaciji i partizanskim jedinicama. Neposredni kontakti partijsko-političkih radnika s narodom u periodu od bitke na Sutjesci do kapitulacije Italije imali su velik značaj. Pri tom valja imati u vidu i ulogu Ivana Milutinovića, člana Vrhovnog štaba, koji se u to vrijeme nalazio u Crnoj Gori, dodijeljen kao pomoć Pokrajinskom komitetu za sređivanje situacije poslije bitke na Sutjesci.

Početak septembra došlo je do povezivanja partijsko-političkih rukovodilaca Crne Gore, Sandžaka i Hercegovine sa štabom i jedinicama 2. korpusa koji je u dolini Drine završavao svoje formiranje i pripremao se za pokret prema Crnoj Gori. Aktiviranje partizanskih jedinica u Crnoj Gori, Sandžaku i Hercegovini u danima kapitulacije Italije, prije dolaska 2. korpusa, onemogućilo je organizovano povezivanje i konsolidovanje četničkih formacija. To je ujedno usporilo pokret njemačkih jedinica ka italijanskim garnizonima u primorju i imalo izvjestan uticaj na držanje Italijana koji su se, djelimično pod uticajem četnika, kolebali od početka kapitulacije. Tamošnje partizanske jedinice su razoružale manje italijanske snage u Bjelopavlićima i u katunskoj nahiji, a vodili su i borbe s njemačkim jedinicama u Boki Kotorskoj i u Crnogorskom primorju. Dalje, Pokrajinski komitet je odmah pristupio mobilizaciji novih boraca i organizovanju novih jedinica, stvaranju organa vlasti na oslobođenim područjima i povjerenika u neoslobođenim krajevima. Preduzeo je i mjere za razoružavanje Italijana, odnosno njihovo prevođenje na stranu NOVJ. Sve je to umnogome pogodovalo dolasku i uspješnom dejstvu jedinica 2. korpusa. Može se reći da su slične pripreme bile sprovedene i u Sandžaku i Hercegovini.

Ipak, bez obzira na sve to, tamošnje partizanske snage su bile nedovoljne da potpuno iskoriste kapitulaciju italijanskih trupa i ometu prodor njemačkih snaga u Crnogorsko primorje i Boku Kotoršku. Nijemci su brзом intervencijom iz Albanije, Hercegovine i doline Zete, gdje su blagovremeno bili prikupili svoje snage, uz podršku italijanskih fašističkih formacija, onemogućili čvršće povezivanje italijanskih jedinica sa dijelovima NOVJ i njihovu reorganizaciju radi zajedničke borbe protiv Nijemaca. Oni su uspjeli da zarobe i razoružaju glavninu divizije »Ferara« i »Emilija« u Crnogorskom primorju i Boki Kotorskoj, i jednu diviziju »Marke« u Hercegovini, pa su — poslije posjedanja oblasnog pojasa između Ulcinja i Dubrovnika — pristupili pripremama za razoružavanje italijanskih divizija »Taurinenze« i »Venecija« koje su se nalazile u dolinama Lima, Tare i Zete.

Mjere koje je preduzelo rukovodstvo NOP u Crnoj Gori u ukupnom iznosu nijesu dovele do većih rezultata — razoružani su samo

manji dijelovi italijanskih jedinica u rejonu Danilovgrada, Nikšića i Čeva, i u Crnogorskom primorju.

Vrhovni štab je preko štaba 2. korpusa bio upoznat sa situacijom u Crnoj Gori, pa je naredio da se požuri s jedinicama u Sandžak i Crnu Goru, podvlačeći ove zadatke:

— borbu protiv okupatora, četnika i drugih kvislinških formacija;

— stvaranje slobodne teritorije i uspostavljanje narodne vlasti;

— mobilizacija novih boraca i formiranje novih jedinica;

— razoružavanje italijanskih jedinica ili njihovo privlačenje na stranu NOVJ za zajedničku borbu protiv Nijemaca;

— povezivanje sa NOP u Albaniji, kao i sa rukovodstvima NOV u Srbiji, Kosovu i Metohiji i u Makedoniji.

Štab 2. korpusa je uputio iz rejona Foče partizanskim odredima u Crnoj Gori, Sandžaku i Hercegovini obavještenje o pokretu jedinica korpusa i dao detaljno uputstvo o povezivanju, formiranju i akcijama, mobilizaciji, konsolidaciji organa NOO, organizaciji obavještajne službe, stvaranju vojnih sudova i političkom radu na terenu. Štab korpusa je upoznao Glavni štab Crne Gore i tamošnje operativne štabove s odlukom Vrhovnog štaba da se nadležnost štaba korpusa proširuje i na njih. Istina, štab korpusa je i dalje svoje akcije usaglašavao s radom partijsko-političkih rukovodstava na terenu, u prvom redu s PK KPJ za Crnu Goru i Boku, s tim što je imao isključivu nadležnost u pogledu vođenja vojnih operacija i za svoj rad bio neposredno odgovoran Vrhovnom štabu. Isto tako, ovim su tamošnji partizanski odredi u operativnom pogledu stavljeni pod komandu operativnih jedinica koje će operisati na teritorijama dotičnih odreda.

Pošto je štab korpusa bio donekle upoznat sa situacijom na pravcima predstojećih dejstava i predviđenih zadataka, poslije dobijanja saglasnosti od Vrhovnog štaba, izvršio je pripreme i prikupljanje jedinica u dolini Drine i u vreme od 12. do 18. septembra 1943. usmjerio ih na izvršavanje ovih zadataka:

— u pravcu Gacka, Nikšića, doline Zete i Morače upućeni su dijelovi 3. divizije¹;

— u pravcu Sandžaka upućeni su dijelovi 2. proleterske divizije²;

¹ 5. crnogorska brigada (2 bataljona sa štabom) dolinom Drine i Sutjeske do Gacka, a odatle sa 10. hercegovačkom brigadom do Bileće. Sa ovom kolonom se kretao štab 3. divizije. Od Bileće ove dvije brigade se razdvajaju i svaka dejstvuje na posebnom pravcu — 5. brigada prema Nikšiću, 10. brigada ka južnoj Hercegovini.

² 2. proleterska brigada sa zadatkom da se poveže sa dijelovima 3. sandžačke brigade koja je ušla u sastav 3. divizije.

— 4. crnogorska brigada i 2. dalmatinska brigada su kraće vrijeme bile zadržane kao posebna manevarska grupa za dejstvo prema Sarajevu, pa su onda upućene u sastav svojih divizija³.

Dolaskom jedinica 2. korpusa na teritoriju Crne Gore, Hercegovine i Sandžaka, sva vojna dejstva su objedinjena od strane štaba 2. korpusa i njegovih operativnih štabova i jedinica — jer je štab korpusa imao funkciju Glavnog štaba za cijelu teritoriju. Objedinjavanje svih ovih funkcija i zadataka u ovo vrijeme bilo je veoma značajno za tok i razvoj NOB u ovom i narednom periodu, koja se odvijala pod neposrednim rukovodstvom Vrhovnog štaba NOVJ i CK KPJ, sa kojima je održavana stalna radio-veza, a preko koje je ostvareno sadejstvo i kontakti sa Albanijom i Kosovom i Metohijom, kao susjednim oblastima. Ovakav komandni odnos nije ometao normalnu saradnju i neprekidni kontakt i dogovaranje štaba korpusa i njihovih jedinica sa predstavnicima narodne vlasti i partijskih foruma i organizacija.⁴

Izbijanjem jedinica 2. udarnog korpusa na teritoriju Crne Gore, Sandžaka i Hercegovine, situaciju su karakterisali slijedeći faktori:

četnici Draže Mihailovića u raznim krajevima su pokušavali da izvrše mobilizaciju za svoje jedinice. Ujedno su četnički komandanti u Crnoj Gori i Hercegovini nastojali da privuku na svoju stranu italijanske jedinice koje Nijemci nijesu uspjeli da zarobe i razoružaju;

italijanske jedinice, koje su odbile da se predaju Nijemcima (divizije »Taurinenze« i »Venecija«), kolebale su se između obećanja četnika da će im omogućiti prebacivanje u Italiju i neodlučnosti da pristupe NOVJ;

---

³ 2. dalmatinska brigada je iz rejona Bobova, sa desne strane Tare, orijentisana prema Pljevljima i Bijelom Polju i produžila dejstva u sastavu svoje divizije na prostori zapadnog i južnog dijela Sandžaka, dok je 4. brigada preko Tepaca i Durmitora upućena pravcem Žabljaka — Boan prema Kolašinu i Lipovu, da se kasnije u dolini Tare poveže sa ostalim dijelovima 3. divizije (5. brigadom). Na pravcu pokreta 4. brigade, kao samostalne kolone, kretao se štab 2. korpusa.

⁴ Zbog zadržavanja u dolini Drine, orijentacije nekih dijelova prema Sarajevu i usputnih borbi koje su bile nametnute, jedinice 2. korpusa su stigle u Crnu Goru sa izvjesnim zakašnjenjem u odnosu na kapitulaciju Italije, pa su tek krajem septembra i početkom oktobra mogle ozbiljnije da ispolje svoje dejstvo u pravcu razoružavanja Italijana i njihovog privlačenja na stranu NOVJ. Međutim, trebalo bi imati u vidu da su jedinice korpusa, pored navedenih smetnji, imale prethodno da savladaju na sva tri pravca otpor četnika koji su pokušavali da ih po svaku cijenu zadrže, naročito na pravcu Gacko — Bileća — Nikšić — Bjelopavlići — Sinjajevina — Kolašin — Vasojevići i na pravcu Sandžaka. Razumljivo je što je za savladavanje ovog otpora i razbijanje četnika bilo potrebno izvjesno vrijeme.

Nijemci su uspjeli da uguše opšti narodni ustanak u Boki Kotorskoj i Crnogorskom primorju, koji je tamo izbio u danima kapitulacije Italije. Oni su već bili zaposjeli garnizone u Crnogorskom primorju i u Boki Kotorskoj i uspostavili svoje garnizone u Nikšiću, Danilovgradu, Podgorici i Cetinju, uključujući u svoj sastav i nekoliko fašističkih bataljona koji su dobrovoljno prešli na njihovu stranu. Nijemci su do kraja septembra uspjeli da povežu razne reakcionarne grupe, organizuju kvislinšku vlast sa milicijskim i žandarmerijskim jedinicama po raznim mjestima, tako da je komandant njemačkih okupacionih snaga u Crnoj Gori general-major Kajper izdao proglas o preuzimanju vlasti na teritoriji Crne Gore. Italijanska divizija »Venecija« bila je dislocirana u dolini Lima i Tare, a divizija »Taurinenze« na prostorijski katunske nahije u zaleđu Boke Kotorske i djelimično bila već u borbenom kontaktu s njemačkim trupama na pravcu Crkvice i Grahova;

na teritoriji Crne Gore, Hercegovine i Sandžaka vršeno je prikupljanje partizanskih dijelova i njihovo povezivanje i aktiviranje, dok je u Hercegovini 10. brigada bila prikupljena u rejonu Gacka, gdje se povezala sa 5. crnogorskom brigadom;

partijske organizacije Crne Gore bile su još u fazi organizacionog sređivanja poslije poremećaja koje su u njoj nastale nakon pete ofanzive;

raspoloženje naroda i pored neizvjesnosti koja je još vladala, raslo je u korist narodnooslobodilačkog pokreta, pogotovu što su već bile izvršene psihološke i organizacione pripreme za dolazak jedinica 2. udarnog korpusa, od kojih je očekivana velika borbena i moralna pomoć.

Pada u oči da se jedinice korpusa iz doline Drine nijesu kretale prema Crnoj Gori i Sandžaku prikupljeno, ni usklađeno po vremenu nastupanja, nego su dejstvovala razdvojeno, po pravcima i samostalno, prilagođavajući taktiku dejstava važećoj situaciji na pravcima nastupanja svake kolone, odnosno manevarske grupe, i u granicama svojih stvarnih mogućnosti, imajući pri tom u vidu načela i postavke opštih direktiva Vrhovnog štaba i štaba korpusa.

Južna kolona koju su sačinjavale 5. crnogorska i 10. hercegovačka brigada, pod komandom štaba 3. divizije, otpočela je pokret iz doline Drine kod Foče 12. septembra i poslije dolaska u rejon Gacka, gdje se spojila sa 10. hercegovačkom brigadom izvršila je napad

na četničku grupaciju (Gatačka četnička brigada) na prostoru između Gacka, Kazanaca i Bileća⁵.

Nijemci su bili zainteresovani da onemoguće naš prodor u dolinu Trebišnjice, pa su dovukli dovoljno snaga, naročito artiljeriju i tenkove, da onemoguće naš napad na ovaj garnizon i zadrže ga i dalje u svojim rukama, koristeći pri tom pomoć Trebinjske četničke brigade. Da bi se izbjegli gubici u napadu na utvrđeni bilećki garnizon, štab 3. divizije odustao je, u sporazumu sa štabovima brigada, od napada na Bileću, jedinice su usmjerene na dalje gonjenje i razbijanje četnika i onemogućavanje njihove mobilizacije.

Deseta hercegovačka brigada je usmjerena prema Stocu i Popovom polju i komunikaciji Mostar — Trebinje, a potom prema postignutim uspjesima da djeluje prema Nevesinju, Gacku ili Trebinju, zavisno od razvoja situacije na tim pravcima djelujući samostalno ili po grupama, i popunjavajući svoje bataljone novim borcima.

Od ovog momenta 10. hercegovačka brigada djeluje kao posebna operativna grupa na teritoriji Hercegovine, vrši popunu bataljona i formira nove jedinice koje prerastaju potom u brigade, pomaže uspostavljanju narodne vlasti, razvija svestranu političku aktivnost u narodu, i tako postaje oslonac narodnooslobodilačke borbe u Hercegovini, jezgro novih jedinica, inicijator i izvođač borbenih akcija protiv Nijemaca, četnika, ustaša i domobrana. Sredinom novembra 10. brigada postaje jezgro nove, 29. udarne divizije koja je sve do oslobođenja ostala da djeluje na teritoriji Hercegovine, u okviru i pod rukovodstvom štaba 2. korpusa i Vrhovnog štaba.

Peta crnogorska brigada, kao dio južne kolone korpusa poslije odvajanja od 10. hercegovačke brigade, 19. septembra usmjerila je dejstva iz rejonu Bileće preko Banjana prema Nikšiću. Sa njom, koja je tada imala nešto preko 200 boraca, pošao je štab 3. divizije bez jednog svog člana (zamjenika komandanta koji je ostao sa 10. brigadom⁶.)

---

⁵ U četvorodnevnom borbama (do 18. septembra), koje su bile naročito žestoke na Ravno Lipniku, Samoboru, kod Kazanaca i Stepana, na Kobiljoj glavi, Planiku, Koritima, Planoj i oko Bileće, četnici — kojima je u pomoć pristigla i Bilećka četnička brigada, uz podršku njemačkih dijelova iz Trebinja — bila je potučena, pa se povukla prema Nevesinju, Goliji, Sitnici i Popovom polju, a osloncem na njemačku pomoć iz Dubrovnika i Trebinja organizovali su odbranu Bileće.

⁶ Na pravcu svog nastupanja, 5. brigada od 19. do 29. septembra razbija četničke grupe na prostoru Banjana, Vilusa, Trepče i Rudina, koje su se ovdje prikupljale radi organizovanja i vršenja mobilizacije. Ojačana u Velimlju dijelovima Nikšićkog NOPO sa ovog terena (oko 100 boraca), brigada je osujetila nekoliko napada četnika sa raznih strana, pa je raspoloženje naroda gdje su došli dijelovi 5. brigade bilo sve povoljnije i sve više raslo u korist NOV-a.

Dolazak 3. divizije u ovom trenutku na teritoriju Crne Gore i Hercegovine bio je neophodan, upravo zbog previranja u četničkim, krilaškim i ostalim kvislinškim redovima, jer ih je trebalo potpuno razbiti i uništiti. Dejstvom naših brigada protiv Nijemaca, njihov politički rad uslovio je slabljenje i demoralizaciju u četničkim redovima, kao i u redovima drugih reakcionarnih i kvislinških grupa. Nasuprot tome, svaki uspjeh naše jedinice izazivao je privlačenje sve većeg broja novih boraca, što je brojno i kvalitativno jačalo Narodnooslobodilačku vojsku⁷.

Štab 3. divizije se iz rejonu Nikšića povezo sa štabom 2. korpusa koji se nalazio u rejonu Boana, Glavnim štabovima za Crnu Goru i Boku i štabom Nikšićkog NOPO koji su se nalazili u rejonu Nikšića i pošto je procijenjena situacija, ocijenjeno je da još ne postoje uslovi za napad na njemački garnizon u Nikšiću, pa je donijeta odluka o narednim zadacima jedinica.

Pošto se 2. proleterska divizija povezala sa dijelovima 3. sandžačke brigade i skoro oslobodila cio zapadni dio Sandžaka od četnika i milicije, pošto su Nijemci ovu oblast napustili, 4. proleterska brigada usmjerena je ka dolini Tare i Kolašinu, gdje su se, pored četnika, nalazili i dijelovi italijanske divizije »Venecija«.

5. crnogorska brigada, poslije kraćeg odmora u rejonu Nikšića, upućena je prema Grahovu, s tim da usputno razbije četnike koji su se bili prikupili na prostoru Trepče, Vilusa i Osiječenice, a potom da se na pravcu Grahovo — Crkvice poveže sa dijelovima italijanske divizije »Taurinenze« koji su se nalazili u borbenom dodiru sa Nijemcima prema Risnu a izrazili su spremnost da pređu na stranu NOVJ kako bi izbjegli da ih Nijemci zarobe⁸.

---

⁷ Pod zaštitom 5. brigade ovih dana je u Velimlju održan zbor na kojem je izabran NOO, dok su slijedeći dani iskorišćeni da se formiraju narodni odbori po selima. Četnici su pokušali da ometu ove skupove i da na svoju stranu privuku krilaše koji su se raspadali kao formacije. Međutim, naše jedinice (5. brigada i dijelovi partizanskog odreda) razbili su ove pokušaje. Narod Banjana je, bez obzira na povremene upade i prijetnje četnika, postepeno i sve masovnije prelazio na stranu NOP. Na ovoj teritoriji se ubrzo učvrstila narodna vlast, pa je ova oblast postala oslonac NOP i spona između crnogorskih i hercegovačkih jedinica NOV. Okolne opštine (grahovska, rudinsko-trepačka i vučedolska) još su neko vrijeme ostale pod uticajem četnika koji su se povezivali i sa susjednim četnicima u Hercegovini (Trebinjskom brigadom), jedni na druge se naslanjali u borbi protiv naših jedinica. Poslije nekoliko borbi sa četnicima iz ovih opština oko Vilusa i Trepče, kojima su naši dijelovi nanijeli znatne gubitke, 5. brigada se povukla prema Nikšiću i na prostoru Tisa — Miločani povezala sa GŠ i Nikšićkim NOPO. Ovdje su u sastav 5. brigade ušla još 2 bataljona ove brigade koji su se vratili u Crnu Goru poslije bitke na Sutjesci, gdje su popunjani dijelovi Nikšićkog i Zetskog NOPO, pa je sada brigada brojno narasla na oko 650—700 boraca, što ju je činilo sposobnom za obimnije i teže zadatke.

⁸ U vremenu od 30. septembra do 4. oktobra 5. brigada je pod komandom štaba divizije uspjela da razbije četnike na pravcu Rudine — Trepča — Vilusi i Osiječenica — Jabuka, da ih odbaci prema Bijeloj gori a potom oslobodi Gra-

Od dijelova italijanske divizije »Taurinenze«, koji su izbjegli zarobljavanje pod zaštitom 5. brigade, i ranije razoružanih dijelova ove divizije i divizije »Ferara« od strane Nikšićkog, Lovčenskog i Zetskog odreda, formirane su dvije italijanske partizanske brigade, dok je jedan manji broj neboračkog ljudstva raspoređen po našim jedinicama za sporedne službe. Jedna od ovih brigada, »Aosta«, stavljena je pod komandu 3. divizije i privremeno ušla u njen sastav, dok je drugi dio ljudstva od kojeg je formirana 1. brigada divizije »Taurinenze« upućena u pravcu Kolašina na raspolaganju štabu 2. udarnog korpusa. Nešto kasnije će ove dvije brigade sa brigadama koje će se oformiti od italijanske divizije »Venecija« ući u novoformiranu italijansku partizansku diviziju »Garibaldi« koja je uključena u sastav 2. udarnog korpusa i ostala da se bori u njenom sastavu sve do početka 1945, kada je upućena u Italiju.

Iz rejonu Nikšića štab 3. divizije je uputio 5. crnogorsku brigadu u pravcu Bjelopavlića i doline Morače radi razbijanja četnika koji su pripadali Zetskom četničkom odredu a zatim radi povezivanja sa 4. proleterskom brigadom u dolini Tare. Brigadi je na ovom pravcu u operativnom pogledu bio potčinjen i Zetski NOPO, dok je za obezbjeđenje njenog pokreta i daljih dejstava u rejonu Nikšića ostao Nikšićki NOPO i italijanska brigada »Aosta«, (za blokiranje garnizona Nikšić i sprečavanje ispada iz njega u pozadinu 5. brigade ili na drugim pravcima).

Kakva je bila situacija na pravcu pokreta 5. crnogorske brigade? Kao što je ranije rečeno, Nijemci su bili uspostavili svoje garnizone u Danilovgradu i Podgorici i ojačali ih italijanskim fašističkim bataljonima koji su bili zatečeni u ovim mjestima. U blizini ovih garnizona prikupljale su se i organizovale grupe četnika iz danilovgradskog i podgoričkog sreza⁹.

---

hovo. Po oslobođenju Grahova 5. brigada se povezala sa štabom italijanske divizije »Taurinenze« čije jedinice su već bile napustile položaje prema Risnu i počele se povlačiti prema Bijeloj gori i Grahovu. Peta brigada je uspjela da pod žestokom borbom sa njemačkim jedinicama, koje su nastupale od Crkvice preko Grahova i od Nikšića preko Trubjele, prihvati dijelove »Taurinenze« preko komunikacije Nikšić — Trubjela — Vilusi i dovede ih na oslobođenu teritoriju u rejon Nikšića koju su kontrolisale jedinice Nikšićkog NOPO, dok su glavninu ove italijanske divizije Nijemci razbili i zarobili u rejonima Bijele gore i Trubjele.

⁹ One su u organizaciono-komandnom pogledu pripadale Zetskom četničkom odredu pod komandom Baja Stanišića, čiji se štab u to vrijeme sa užom pratnjom i obezbjeđenjem nalazio u Ostrogu, gdje se takođe bila smjestila i Glavna četnička komanda za Crnu Goru i Boku na čelu sa generalom bivše jugoslovenske vojske u penziji i banom zetske banovine Blažom Đukanovićem. Poslije prodora 4. brigade i drugih jedinica 2. korpusa u dolinu Tare i Vasojeviće, četnici iz ove oblasti su se takođe orijentisali ka Podgorici i prikupljali se u ovu oblast, koja je još bila pod kontrolom četnika Zetskog odreda.

Četničko rukovodstvo, koje je izabralo za svoje komandno mjesto manastir Ostrog, pokušavalo je da se odavde poveže sa četnicima u drugim krajevima Crne Gore, da diriguje mobilizacijom i daljim akcijama ovog pokreta, s namjerom da ga zadrži pod svojim uticajem, nadajući se da će pomoću novog okupatora uspjeti da razbije jedinice Narodnooslobodilačke vojske. Njemački okupacioni komandant im je u tom pogledu obećao pomoć i svestranu saradnju.

Nakon izvršenih izviđanja i dobijanja podataka o neprijatelju na pravcu predstojećeg nastupanja, štab 3. divizije je uputio iz Nikšićke župe 5. brigadu za izvršenje zadataka na ovom pravcu.¹⁰

U rezultatu dejstava 5. brigade, a u sadejstvu sa dijelovima Nikšićkog, Lovćenskog i Zetskog NOPO, povezana su još čvršće oslobođena područja nikšićkog, danilovgradskog i podgoričkog sreza. Već je bio oslobođen Žabljak, šavnički srez i zapadni Sandžak, pa su stvoreni povoljni uslovi za učvršćivanje vojnopozadinske i narodne vlasti, za mobilizaciju novih boraca i popunu jedinica. Preko ove teritorije stvoreni su bolji uslovi za vezu sa Lovćenskim NOPO i povezanost sa teritorijom stare Crne Gore i Primorja.

Peta brigada je poslije ovih borbi u Bjelopavlićima produžila pokret i dejstva preko Pipera ka dolini Morače i komunikaciji Podgorica — Kolašin. Na ovom pravcu razbila je manje grupe četnika na prostoru Pipera, Gornje i Donje Morače i Rovaca, Bratonožića i Lijeve Rijeke, i krajem oktobra se povezala sa dijelovima 4. proleterske brigade u dolini Tare.

18. septembra, uputila se usiljenim maršem prema Crnoj Gori, s tim što je poslije prelaska na desnu obalu Drine, preko Čelebića i desnom obalom Tare došla u rejon s. Bobovo, odakle je 4. proleterska brigada preko Tepaca i Durmitora upućena prema Boanu na pravcu Kolašina, dok je 2. dalmatinska brigada upućena prema Pljevljima u sastav svoje 2. proleterske divizije koja je dejstvovala u zapadnom dijelu Sandžaka i u dolini Lima.

---

¹⁰ U žestokim borbama od 13. do 18. oktobra 5. brigada je potpuno razbila dijelove Zetskog četničkog odreda na prostoru Bjelopavlića, zarobila i uništila na prostoru Ostroga obje četničke komande — glavno četničko rukovodstvo u Crnoj Gori u ovo vrijeme, na čelu sa Blažom Đukanovićem i Bajom Stanišićem, sa oko 20 oficira koji su bili na raznim dužnostima u njihovim štabovima. Peta brigada je istovremeno odbila i razbila pokušaje Nijemaca i četnika iz Nikšića i Danilovgrada da pruže pomoć opsednutim grupama u Ostrogu i Vražegrmcima. Ona je u borbama na prostoru Stubica, Ostrog, Vražegrmci nanijela neprijatelju gubitke od preko 100 mrtvih, ranjenih i zarobljenih i zaplijenila veliku količinu oružja, municije i razne opreme, dok je u tim borbama sama pretrpjela gubitke od oko 35 poginulih i ranjenih, među kojima je poginuo i komandant ove brigade Boško Janković. Neprijatelj je u ovim borbama zadobio udarac koji se, zbog gubljenja rukovodstva, odrazio negativno na cio četnički pokret u Crnoj Gori, nastalo je rasulo ne samo u ovoj oblasti, jer se vijest brzo proširila po Crnoj Gori, Sandžaku i Hercegovini.

Četvrta proleterska brigada je od 25. septembra, kada je prispjela u Boan, do 28. septembra, na svom daljem pokretu ka dolini Tare, razbila četnike u rejonu Vratla i Lipova, napala i prinudila na predaju italijanski garnizon u Kolašinu (3. bataljon 83. puka divizije »Venecija«)¹¹.

Oslobođenjem Kolašina, krajem septembra, još nije bilo stabilizovano stanje na ovom području. Četnici su se počeli povezivati i prikupljati od Mateševa, Trešnjevika i Ključa i — oslanjajući se na jedinice »Venecije« u dolini Lima — pokušali između 30. septembra i 5. oktobra da odbace 4. brigadu iz doline Tare i zauzmu Kolašin. Njihov je cilj bio da i dalje zadrže uticaj u Vasojevićima, vezujući za sebe diviziju »Veneciju« i koristeći njeno naoružanje. (Četnički komandanti sa ovog područja nalazili su se kao savjetnici u štabu »Venecije«, što je usporavalo njene pregovore sa štabom 2. korpusa.).

Pošto je 4. brigada bila napadnuta sa raznih strana od brojnih četnika koje je podržavala italijanska artiljerija, a 5. brigada se još u to vrijeme nalazila kod Nikšića, štab 2. korpusa je na ovaj pravac orijentisao iz Sandžaka dijelove 2. proleterske divizije i Vasojevički partizanski bataljon što se nalazio u rejonu Bjelasice. U združenom protivnapadu ovih jedinica 3. proleterske brigade, koja se u tom momentu nalazila u teškom položaju, četnici su bili narednih nekoliko dana potpuno razbijeni na položajima oko Kolašina kojima su bili ovladali i povukli se ponovo prema Lijevoj Rijeci, Andrijevići i Beranu. U Andrijevići se povukla i četa Italijana sa Mateševa. Na taj način propao je pokušaj četnika da potisnu naše jedinice iz doline Tare. Komunikacije Kolašin — Lijeva Rijeka i Kolašin — Andrijevića stavljene su pod kontrolu naših jedinica. Kolašin je poslije ovoga postao važno uporište oslobođene teritorije, vojno-politički centar NOP u Crnoj Gori. U njemu se u narednom periodu odvijala vojno-politička i kulturna delatnost raznih organa i organizacija NOP, održavani su značajni skupovi i konferencije.

Druga proleterska divizija, kao sjeverna kolona korpusa, najprije samo sa 2. proleterskom brigadom, koja se spojila sa dijelovima 3. sandžačke brigade, a potom je na ovaj pravac došla i njena 2. dalmatinska brigada — upućena je iz doline Drine, 12. septembra (2. proleterska brigada) u zapadni dio Sandžaka ka dolini Lima, na sektoru Bijelo Polje — Prijepolje — Priboj. Četnici su već bili otpočeli da po Sandžaku vrše prinudnu mobilizaciju. Poslije razbijanja četnika na Zaborku i Meljaku, oko Pljevalja, na pravcu Šahovića, Le-

---

¹¹ Ostaci razbijenih četnika koji su se bili sklonili pred napadom na ovo mjesto, razbježali su se i povukli prema Mateševu, gdje se nalazila 1 četa italijanskog bataljona iz Kolašina i prema Beranama i Andrijevići, gdje se nalazila glavnina italijanske divizije »Venecija«.

ver-Tare, Prijepolja i Bijelog Polja, do kraja septembra su oslobođeni Pljevlja, Prijepolje, Bijelo Polje, Nova Varoš i Priboj, kao i cijela teritorija zapadnog Sandžaka.

Izbijanjem jedinica 2. udarnog korpusa u oblast zapadnog Sandžaka i dolinu Tare i oslobođenjem Kolašina, Pljevalja i mjesta u dolini Lima, završena je prva etapa njihovog nastupanja i stvoreni su povoljni uslovi za združena dejstva na slijedećoj etapi borbe. Sredinom oktobra postojala je velika oslobođena teritorija u Crnoj Gori i Sandžaku, na kojoj se izgrađivala i učvršćivala narodna i vojno-pozadinska vlast, vršila mobilizacija i popuna jedinica, formirali partizanski odredi i obavljale pripreme za formiranje novih brigada. Povremeni upadi Nijemaca na ovu teritoriju koja je obuhvatala prostor između Lima, i Drine, Pive i Zete, izazivali su aktiviranje četnika na pojedinim mjestima, ali sve to nije uticalo da bitno promijeni uspostavljeno stanje u ovoj oblasti Crne Gore i Sandžaka, koje je nastalo u rezultatu dosadašnjih borbenih dejstava jedinica 2. udarnog korpusa ili da omete izvršenje njegovih slijedećih zadataka.

Slijedeći poduhvat jedinica korpusa bio je usmjeren na širu oblast Vasojevića radi potpunog razbijanja četnika koji su se još na okupu držali u manjim i većim grupama i radi zarobljavanja odnosno privlačenja na stranu NOV italijanske divizije »Venecija« koja je svoju glavninu držala prikupljenu u Beranu i Andrijevići. Komanda ove divizije, poslije prelaska njenog bataljona iz Kolašina na stranu NOV, pod pritiskom napada koje su vršile naše jedinice u pravcu Berana, progoneći razbijene četnike, prihvatila je ponuđene joj pregovore štaba 2. udarnog korpusa i 10. oktobra prešla je na stranu NOV i stavila se pod komandu štaba 2. udarnog korpusa. Nešto kasnije (2. decembra ona je preformirana, zajedno sa brigadama divizije »Taurinenze« u italijansku partizansku diviziju »Garibaldi«).

Pokušaji četnika da onemoguće ove pregovore i da spriječe prodor naših jedinica u dolinu Lima i u Vasojeviće potpuno je savladan od strane naših jedinica, pa pošto su izgubili dalju potporu Italijana, njihovi razbijeni ostaci pod komandom Đorđa Lašića povukli su se preko Komova i Lijeve Rijeke ka Kućima i Podgorici, gdje su se stavili pod zaštitu Nijemaca. Gubeći oslonac na »Veneciju« četnici više nijesu imali ni snage ni materijalne potrebe da bi se ozbiljnije suprotstavili našim jedinicama. Četničke grupe koje nijesu uspjele da se povuku ka Podgorici sakrivala su se u planinskim predjelima, odakle su povremeno upadale u sela, ali su brzo otkrivane i uništavane od naših potjernih odjeljenja. Završetkom ove operacije bila je razbijena baza četnika u Vasojevićima. Ova oblast je ubuduće bila stalna partizanska baza koja je u narednom periodu bila rezervoar

za popunu starih i formiranje novih jedinica. Ona je postala baza mobilizacije, snabdijevanja i prikupljanja jedinica NOV, nešto kasnije i strategijsko-operativni placdarm sa kojeg su usmeravane snage NOVJ u Srbiju. Preko ove teritorije vršeno je povezivanje sa narodnooslobodilačkim pokretima i jedinicima na Kosmetu i u Albaniji.

Slobodna teritorija na kojoj su se koncentrisale jače snage NOVJ, u zaleđu okupatorskih garnizona u Crnogorskom primorju i Boki Kotorskoj — postala je velika opasnost za njemačko komandovanje i njegove namjere u ovoj oblasti. Njemu je smetalo i to što su se na ovoj teritoriji nalazile i italijanske jedinice koje su prešle na stranu NOVJ, a imalo je u planu njihovo zarobljavanje i razoružavanje. Zato je njemačko komandovanje odlučilo da spriječi dalje prodore 2. udarnog korpusa i odbaci ga iz doline Tare i Lima i razoruža italijansku diviziju »Venecija«, koja se nalazila pod komandom ovog korpusa. Za izvršenje ovog zadatka određen je njemački 22. armijski korpus, s tim da munjevitim udarom svojih divizija iz pravca Metohije i Podgorice, uz pomoć četnika, albanskih balista i italijanskih fašista realizuje ovu operaciju poznatu kao »balkanski klanac«. Dejstvima 297. njemačke divizije sa pravca Peći i 118. njemačke divizije sa pravca Podgorice i doline Zete, u vremenu od 15. do 30. oktobra 1943, uz pomoć brojnih kvislinga na oba pravca, Nijemci su uspjeli da prodru na oslobođenu teritoriju i zauzmu Kolašin, Andrijevicu i Berane. I pored ogromnih priprema i angažovanja znatnih snaga, uz učešće artiljerije i avijacije, Nijemci nijesu uspjeli da ostvare cilj svoje operacije — da zarobe »Veneciju« i razbiju 2. udarni korpus, koji je manevrom prema južnom Sandžaku i Pljevljima izbjegao njihov obuhvat i udar, dok su ih na boku i u pozadini iz doline Morače napali dijelovi 3. divizije i Zetski NOPO, što je omelo pothranjivanje i snabdijevanje njihovih trupa ovim pravcem. Prelaskom jedinica 2. korpusa u opšti protivnapad i na ostalim pravcima i ugrožavajući sve linije snabdijevanja, Nijemci su se krajem oktobra povukli za Podgoricu i Peć, dok su se četničke i druge formacije koje su im sadejstvovala ponovo raspale. Jedinice 2. korpusa su ponovo ušle u Kolašin, Mateševo, Andrijevicu i Berane od 28. oktobra do 1. novembra.

Radi odbrane i učvršćivanja oslobođene teritorije, što potpunije mobilizacije, kao i radi prodora u oblasti koje su bile još pod uticajem i kontrolom okupatora i kvislinških formacija (istočno od Lima i zapadno od doline Zete prema Crnogorskom primorju i Boki Kotorskoj), štab 2. korpusa je poslije neuspjeha operacije »balkanski klanac« ponovo izvršio dekoncentraciju svojih jedinica po pravcima:

3. diviziju prema Podgorici i dolini Zete, a dijelom prema gornjem toku Lima i Čakoru;

2. proletersku diviziju prema istočnom Sandžaku i Sjenici;

a ostali partizanski odredi su kontrolisali pozadinu oslobođene teritorije.

Italijanske partizanske brigade bile su razmještene u okviru zadataka ostalih jedinica korpusa. U donjem dijelu doline Lima stigla je 5. krajiška divizija, koja je, po naređenju Vrhovnog štaba, bila usmjerena prema zapadnoj Srbiji u naslonu na oslobođeni dio Sandžaka i ostale jedinice 2. korpusa.

Teritoriju istočne Hercegovine, je kontrolisala 29. hercegovačka divizija dejstvujući u dolini Neretve i na komunikaciji u južnom dijelu Hercegovine.

Ovakvim rasporedom bila je kontrolisana cijela oslobođena teritorija 2. korpusa. Naročita pažnja i odgovarajući raspored jedinica bio je poklonjen pravcima od Metohije, Sjenice i Peštera, Podgorice i doline Zete, kao i iz doline Drine. Štab korpusa je pripremio i uputio udarnu grupu od 3 bataljona iz sastava 3. divizije u pravcu lješanske, riječke i crmničke nahije da zajedno sa Lovčenskim i dijelom Zetskog odreda razbije četnike na ovim pravcima, izvrši mobilizaciju boraca u staroj Crnoj Gori i stvori uslove da se ovdje u narednom periodu prikupe dovoljne naše snage koje bi stavile potpuno pod kontrolu ovu oblast, Crnogorsko primorje i Boku Kotorsku, gdje su se nalazile njemačke jedinice oko kojih su se prikupljali četnici, kombinujući povezivanje preko ove zone sa eksponentima emigrantske vlade u Italiji i Anglo-Amerikancima, kod kojih je bila prisutna i varijanta iskrcavanja na jugoslovensku obalu Jadrana. Zbog toga su Vrhovni štab i 2. korpus, kako u ovom momentu tako i kasnije, poklanjali veliku pažnju ovoj zoni i u njoj držali znatne snage ne samo zbog ometanja njemačkih trupa da se izvlače ovim pravcem iz Crne Gore već i zbog spriječavanja eventualnog iskrcavanja saveznika i njihovog povezivanja sa grupama domaće, pročetnički orijentisane reakcije koja se prikupljala ka ovoj oblasti. Međutim, rukovodstvo NOP je diplomatskim i vojnim putem osujetilo svaku kombinaciju saveznika u ovom pravcu.

Dijelovi korpusa upućivani su i istočno od doline Lima radi izviđanja i stvaranja uslova da se tamo u pogodnom momentu prebace jače snage jedinica NOVJ u vezi sa perspektivnim zadacima prema Srbiji i Kosmetu.

Tako su, s obzirom na očekujući razvoj događaja, jedinice 2. udarnog korpusa prilagođavale taktiku svojih dejstava: odbrana oslobođene teritorije u Crnoj Gori i Sandžaku bila je od izvanrednog

značaja za dalji razvoj NOB, a zatim postepeno upućivanje odgovarajućih snaga u one oblasti koje je neprijatelj još kontrolisao, radi stvaranja uslova da se i na tim pravcima prenesu borbena dejstva jedinica korpusa u odgovarajućem trenutku.

Njemački okupator je pokušavao da raznim manevrima i pritiskom zaštititi garnizone u kojima se bio povukao, naročito oblast Crnogorskog primorja i Boke Kotorske i njihovog neposrednog zaleđa. Nemajući dovoljno sopstvenih trupa da se suprotstavi sve jačem pritisku i akcijama jedinica NOV, komandant okupacionih trupa u Crnoj Gori formirao je 10. novembra na Cetinju kvislinšku upravu tzv. Narodnu upravu od predstavnika raznih reakcionarnih grupa, na čelu koje je odredio za predsjednika Ljuba Vuksanovića. On je ovu upravu potčinio njemačkoj komandi i stavio joj u zadatak borbu protiv jedinica NOVJ. UPRAVA je u izdatom proglasu izrazila lojalnost Nijemcima i pozvala u borbu protiv komunista.

U uslovima povoljnog razvoja NOP, u okviru značajnih pobjeda jedinica 2. udarnog korpusa i partizanskih odreda na teritoriji Crne Gore, Sandžaka i Hercegovine, izvršena je priprema, sazivanje i održavanje skupštine delegata iz svih srezova Crne Gore i Boke i jedinica NOV-e za Prvo zemaljsko zasjedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja, koje je održano 15. i 16. novembra u Kolašinu, na kojemu je izabran najviši izvršni organ narodne vlasti u Crnoj Gori i Boki. Neposredno iza ovoga, 28. novembra, održana je Skupština Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Sandžaka sa istim ciljem i zadacima za teritoriju Sandžaka.

Na ovim zasjedanjima, kao što je poznato, bili su izabrani delegati za Drugo zasjedanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, koje je krajem novembra održano u Jajcu, gdje su donesene poznate istorijske odluke, kojima su postavljeni temelji Federativne Narodne Republike Jugoslavije, u kojoj je Crna Gora postala ravnopravan član bratske zajednice naroda i narodnosti Jugoslavije. Odlukama ovih zasjedanja potvrđena je u rezultatu zajedničke borbe u ratu i revoluciji nacionalnost Crne Gore i otpočeo je proces izgradnje njene socijalističke državnosti, koja je punu potvrdu i sadržaj dobila na narednim zasjedanjima još u toku rata.

Formiranje 2. udarnog korpusa i njegovo usmjeravanje iz istočne Bosne u Crnu Goru, Hercegovinu i Sandžak, bio je događaj od izvanrednog značaja za dalji razvoj NO pokreta na ovom geografsko-strategijskom području našeg ratišta, koje je bilo i ostalo aktivno sve do završetka rata. Jedinice korpusa u ovom periodu postale su ne samo udarne snage u operacijama protiv neprijatelja nego i čvrst oslonac narodne vlasti, Partije i drugih organizacija NOP za ostva-

renje rata i revolucije, za učvršćivanje jedinstva na federativnoj osnovi i izgradnju nacionalne crnogorske državnosti.

Formiranjem 2. udarnog korpusa i dolaskom njegovih jedinica, poslije kapitulacije Italije, na teritoriji Crne Gore i Sandžaka, stvoreni su povoljni uslovi za dalji brži polet narodnooslobodilačke borbe u ovim krajevima. U rezultatima dvomjesečnih borbi nastao je zaokret u daljem razvoju ustanka u Crnoj Gori. Poslije žestokih borbi protiv Nijemaca i četnika kod Grahova i Nikšića, u Bjelopavlićima, u dolini Zete i oko Podgorice, Mateševa i Kolašina, u Vasojevićima i zapadnom Sandžaku, kao i na drugim područjima i pravcima ove prostrane oblasti, oslobođen je veliki dio Crne Gore i Sandžaka i uspostavljena narodna vlast, izvršena je mobilizacija novih boraca i popuna brigada koje su u dotadašnjim borbama bile svedene uslijed gubitaka na mala brojna stanja, formirani su partizanski odredi i organi vojnopozadinskih vlasti u Crnoj Gori, koji su besprekorno funkcionisali, formirana je 14. novembra 6. crnogorska udarna brigada i izvršene pripreme da se na ovoj teritoriji formiraju i nove brigade NOVJ.

U pobjede od naročitog značaja u ovom periodu treba istaći razbijanje četnika u Crnoj Gori i Sandžaku kao vojničkih formacija, a posebno uništavanje njihovih glavnih rukovodstava u Ostrogu, kao i dotadašnjeg četničkog uporišta u Vasojevićima, kojom prilikom su još jednom došli do punog izražaja zalaganje i hrabrost boraca i stariješina jedinice 2. udarnog korpusa, naročito 4. i 5. crnogorske brigade.

Svi kasniji pokušaji četnika da povrate ova uporišta, i pored pomoći koju su im pružali Nijemci, bili su potpuno neuspješni. Njemačke snage su pokušavale da potisnu jedinice 2. korpusa iz Crne Gore i Sandžaka i kontrolu u ovoj oblasti prepuste četnicima i ostalim kvislinzima. Međutim, kako njihov pokušaj u »balkanskom klanecu« (oktobra 1943), tako i svi kasniji pokušaji, završili su se neuspjehom. Dejstva jedinica 2. korpusa na komunikacijama i u pozadini neprijateljskih snaga, koje su povremeno uspijevale da se uklone na oslobođenu teritoriju, bila su veoma efikasna i uslovljavala su propast ovih neprijateljskih poduhvata. Četnici su pokušavali da iskoriste operacije Nijemaca, ali su redovno tučeni od partizanskih jedinica.

Uspjesi jedinica 2. korpusa, poslije dolaska iz istočne Bosne i kasnije tokom zime, uključuju u svoju borbenu djelatnost i ove rezultate: razbijanje četnika, sprečavanje Nijemaca da kontrolu i vlast prošire i učvrste izvan svojih garnizona, privlačenje dijelova italijanskih jedinica na stranu NOVJ i njihovo angažovanje protiv Nijemaca. Svi ovi poduhvati i uspjesi bili su od ogromnog vojnog i poli-

tičkog značaja za dalji razvoj narodnooslobodilačkog pokreta u Crnoj Gori i Sandžaku.

Jedinice 2. udarnog korpusa su postale oružana snaga organa NOP koji su mogli lakše, uspješnije i brže da izvršavaju zadatke u nametnutim uslovima neposredno poslije kapitulacije Italije i kasnije. Na oslobođenoj teritoriji organizovana je i učvršćena narodna vlast, narodna omladina, antifašistički front žena, i druge organizacije NOP. Sve je to stvorilo povoljne uslove za sve širu mobilizaciju novih boraca, za formiranje novih jedinica, a to je bio kvantitativan i kvalitativni porast NOVJ u ovoj oblasti, što je bilo od velikog značaja za perspektivna dejstva.

Polet narodnooslobodilačke borbe u Crnoj Gori poslije 1. zasjedanja ZAVNO i aktiviranje njegovih izvršnih organa uzeo je još šire razmjere. Odluke 1. zasjedanja, kao i odluke AVNOJ-a koje su uskoro donešene, imale su ogromni mobilizatorski značaj i uticaj na dalji tok narodnooslobodilačke borbe i razvoj narodnooslobodilačkog pokreta u Crnoj Gori, na razmah oružanih dejstava protiv okupatora i domaćih izdajnika. Nastalo je sve veće aktiviranje svih faktora NOP na objašnjavanju odluka ZAVNO i AVNOJ-a i njihovog značaja za dalju borbu i budućnost Crne Gore i Jugoslavije, za učvršćenje narodne vlasti, mobilizaciju novih boraca, za podršku i organizaciju pomoći pozadine frontu. Perspektive konačne pobjede i tekovine NOB bile su određene, kroz njih se već nazirao konačni ishod rata, čiji završetak nije bio tako blizu, pa su zahtijevani znatni napori fronta i pozadine za definitivnu pobjedu.

Sav taj ogromni posao koji je u ovom dvomjesečnom periodu obavljen, kako na frontu protiv raznih neprijatelja, tako i na političkom planu: imao je presudnu ulogu u opredjeljenju većine naroda za dalju podršku NOP, za pomoć NOVJ i njihovo pothranjivanje.

Svakako, da pored vojno-političkih faktora — KP i organi narodne vlasti, koji su neprekidno radili na terenu pod najtežim uslovima — veoma značajan uticaj i ulogu na razvoj NOP u ovom periodu odigrale su i jedinice 2. udarnog korpusa rješavanjem zadataka koji su pred njima bili postavljeni odlukama Vrhovnog štaba, Centralnog komiteta, štaba korpusa i ostalih štabova i komandi. Tu značajnu ulogu, kao što znamo, ove su jedinice ponijele na svojim leđima sve do oslobođenja i konačne pobjede.

General-pukovnik u penziji
Radovan VUKANOVIĆ